

GAVELLINO KAZALIŠNO DJELOVANJE U ČEŠKOJ I SLOVAČKOJ

Aloisie Zmeškalová

Razdoblje između dva svjetska rata, u kojemu je Branko Gavella na području bivše Čehoslovačke umjetnički djelovao, zauzima posebnu ulogu u okviru južnoslavensko-čehoslovačke suradnje. Od hrvatskih dramatičara koji su djelovali u Čehoslovačkoj najistaknutiji su Ivo Vojnović, Milan Begović i Miroslav Krleža. U tridesetim je godinama na češkim i slovačkim pozornicama djelovao niz južnoslavenskih redatelja i glumaca. Ovdje je potrebno spomenuti da je južnoslavenska dramatika imala svoj izuzetan položaj na brnjanskoj kazališnoj sceni jer upravo je ovdje veliki broj inscenacija imao svjetsku, ili barem češku premijeru. Najuglednije osobnosti južnoslavenskog porijekla pored Branka Gavelle (1885. – 1962.) su: glumac i redatelj Zvonimir Rogoz (1887. – 1988.), hrvatski tenor Noe Matošić (1880. – 1941.) te njegov kolega Josip Rijavec (1890. – 1959.). Na teoretskoj razini, djelima južnoslavenske dramatike u razdoblju između dva svjetska rata detaljno se bavio brnjanski slavist i književni povjesničar Frank Wollman (1888. – 1969.). Godine 1924. izašla je njegova monografija *Srbocharvátské drama* (Srpskohrvatska drama), a šest godina kasnije knjiga *Dramatika jihoslovanského lidu* (Dramatika južnoslavenskog naroda). U nakladi kazališne i glazbene knjižare Rosendorf u Pragu, izlazila je

edicija *Jihoslovanské divadlo (Južnoslavensko kazalište)*; prvi svezak, Gundulićeve *Dubravke*, izašao je 1933. godine.

O značaju razdoblja između dva svjetska rata svjedoči također izjava Jiřine Telcove, vrsne češke teatrologice: »*Probijanje južnoslavenskog dramskog stvaralaštva na češke i slovačke pozornice u razdoblju između dva svjetska rata bilo je po broju prevedenih i ostvarenih kazališnih predstava najplodniji period u čitavoj povijesti češko-slovačko-južnoslavenskih kulturnih veza.*«¹

U tridesetim je godinama eksponencijalni rast doživjela i opera koja se s pravom upisala među vodeće scene europskog formata. Godine 1930. u Brnu, pod redateljstvom Ote Zítka, prikazano djelo dalmatinskog autora Jakova Gotovca *Morana*. Predstava je bila radijski emitirana u Zagreb što je izazvalo veliko oduševljenje.

Ime B. Gavella u čehoslovačkim se novinama prvi put spominje 23. svibnja 1931., kada mu je *Divadelní list* (Kazališni list) posvetio kratak članak. Čehoslovačkoj publici se prvi put Gavella predstavio kroz režiju Fibichove predstave *Šárka* u brnjanskom Gradskom kazalištu,² gdje je djelovao ukupno devet kazališnih sezona (1931. – 1940.).

Tijekom svoje prve sezone, Gavella je u Brnu režirao sedam opera i dvije dramske inscenacije. Ovaj period možemo smatrati jednim od najplodnijih u njegovoj karijeri, budući da je priređivao čak jednu operu mjesečno. Godine koje je Gavella proveo u Brnu zaista predstavljaju važan dio njegova umjetničkog opusa. Iako je Gavella u Hrvatskoj, kao i u svijetu, poznat više kao dramski redatelj, u Čehoslovačkoj se proslavio osobito kao operni redatelj. Dramske je predstave ovdje pripremio samo devet puta, i to uvijek na brnjanskoj kazališnoj sceni, a šest od njih došlo je s južnoslavenskog prostora. Osim devet navedenih drama, češki gledatelji imali su priliku u Gavellinoj režiji vidjeti ukupno pedeset četiri opere i dvije

¹ Dorovský, Ivan: *Dramatické umění jižních Slovanů. I. část (1918.–1941.)*. Brno, 1995., s. 129.

² Premijera: 22. 5. 1931., dirigent: Zdeněk Chalabala.

baletne predstave. Kada se Gavella pojavio na brnjanskoj kazališnoj pozornici, u to je vrijeme na mjestu ravnatelja bio Václav Jiříkovský. U prosincu 1931. prvi je put u Čehoslovačkoj bila predstavljena drama Miroslava Krleže *Gospoda Glembajevi*. Predstava je bila kritikom i publikom jako dobro prihvaćena. *Lidové noviny* su za premijeru ove inscenacije napisale: *Nakon toliko plodova književne bahatosti i dramske plošnosti konačno snažno djelo.*³ Vrlo pozitivno je bio vrednovan i Gavellin rad. J. Vopravil je označio Gavellu kao redatelja koji je »*dao izlaganju znameniti sklad, znatan, ali diskretan pokret i postepenu ali time i korisniju gradaciju.*«⁴ Autor scene u ovom slučaju bio je V. Skrušený koji je s Gavellom surađivao kroz čitavo njegovo djelovanje u Brnu. Samo nekoliko mjeseci poslije, Gavella je predstavio dramu hrvatskog dramatičara Milana Begovića *Bez trećega*. U ovom slučaju predstava nije dočekala jednaki uspjeh. Drama je bila kritizirana zbog suvišnog shematizma i preopterećenja dijaloga metaforama koje je, prema mišljenju Edvarda Valente, redatelj trebao reducirati.⁵ Puno veće priznanje u ovome periodu opere dobile su: *Otmica iz Saraja, Boris Godunov, Otello, Pikova dama, Plameni, Parsifal a Falstaff*. Izniman je interes pobudila opera *Boris Godunov*. Gavellin redateljski rad bio je označen kao »*izuzetno vrijedan rezultat.*«⁶ Za sezonu 1932./1933. Gavella je u Brnu pripremio jednu dramsku predstavu, gorku francusku komediju *Mercadet* koju je već prije režirao na južnoslavenskim pozornicama. U sklopu opere, u ovoj je sezoni priredio ukupno devet predstava od kojih je najveće priznanje dobila opera južnoslavenskog autora Petra Konjovića *Koštana*. I u idućoj su sezoni brojčano prevladavale inscenacije opera. Kod kritičara, kao i kod publike, mnogo veći uspjeh imale su drame, osobito Vojnovićeva inscenacija *Smrt majke Jugovića*. Gavellin je rad kritikom bio obilježen kao »*blago shvaćajući i sklon suzdržljivoj*

³ »Z brněnské činohry« *Lidové noviny*, 6. 12. 1931., s. 16.

⁴ »Kulturní rubrika«, *Národní noviny*, 9. 12. 1931., s. 12.

⁵ »Milan Begović: Bez třetího«, *Lidové noviny*, 19. 2. 1932., s. 9.

⁶ »Z brněnské opery«, *Lidové noviny*, 3. 11. 1931., s. 7.

patetičnosti.«⁷ Tijekom ove predstave Gavella je započeo usku suradnju s Ljubom Babićem. S oduševljenjem je bila dočekan i još jedna inscenacija s južnoslavenskog područja, Cankarova komedija *Pohoršení v údolí šentflorijanském*. I s ovim je djelom Gavella pokazao prethodno bogato redateljsko iskustvo. Od uspješnih opera navedene sezone spomenimo barem *Tannhäuser*. U ovoj je predstavi Gavella vodio režiju uz koreografsku suradnju s Mašom Cvejić, i to »okretnim, ilustracijskim i pripovjedačkim stilom.«⁸ Sljedeće godine, tj. u sezoni 1934./1935., Narodno kazalište u Brnu slavilo je pedeset godina svog postojanja. Gavella je za ovu priliku pripremio dvije dramske predstave. Prva je predstava bila Krležina drama *U agoniji*, koja je ponovila gledateljski uspjeh ranije priređene Krležine predstave *Gospoda Glembajevi*. Prije same premijere, u brnjanskoj se periodici *Divadlní list* pisalo o ovoj drami kao o djelu »intenzivne psihološke introspekcije i moćne dramatične napetosti.«⁹ Međutim, reakcija kritičara na premijeru nije bila osobito pozitivna. Drama je bila kritizirana većinom zbog predugih i složenih dijaloga. Pavel Frenkl, koji je predstavu označio kao »trosatnu patnju«, kasnije je naveo da drama za gledatelja nema, iz sadržajnog pogleda, nikakav doprinos. Novine *Polední list* objavile su mišljenje da bi predstava trebala biti povučena iz repertoara kazališta jer je »propala«, s aspekta sadržaja kao i izvedbe.¹⁰ Val kritike donijela je i Beaumarchaisova komedija *Figarov pir*, u ovom slučaju predstava nije zainteresirala niti gledatelje.¹¹ Od šest predstavljenih opera navedene sezone, poseban uspjeh doživio je *Fidelio*.

Ujesen 1935. Gavella je postao ravnatelj drame u zagrebačkom kazalištu, međutim, ni tada nije prekinuo suradnju s Brnom. I u ovome

⁷ »Z brněnské činohry«, *Lidové noviny*, 2. 12. 1932, s. 9.

⁸ »Tannhauser«, *Lidové noviny*, 23. 3. 1934., s. 7.

⁹ *Divadlní list*, 9, 1933., s. 121.

¹⁰ *Polední list*, listopad, 1934.

¹¹ Kolektiv autora, »Postavy brněnského jeviště III. 1884.–1989.«, *Národní divadlo v Brně*, 1985.-1989., s. 333.

razdoblju priredio je nekoliko opera: *Boris Godunov*, *Dimitrij*, *Oluja*, *Prodana nevjesta*. Ni u sljedećim godinama Gavella se nije prestao koncentrirati na operu. Dramske predstave pripremao je samo iznimno. U travnju 1937. brnjanskim je gledateljima predstavio Shakespeareovu komediju *San Ivanjske noći*. Pola godine kasnije prezentirao je dramu bosanskog autora Ahmeda Muradbegovića. Radilo se o zadnjoj južnoslavenskoj premijeri na brnjanskoj kazališnoj sceni prije fašističke okupacije, kao i o zadnjoj drami koja je bila u Gavellinoj režiji predstavljena u Čehoslovačkoj. U završnoj etapi svog djelovanja u Brnu, Gavella je predstavio dvadesetak opera. Najveći uspjeh slavila je opera *Tihi Don*, ovo je bila prva priredba opere izvan Rusije. Premijera *Tihog Dona* probudila je izniman interes kod čehoslovačkih i stranih novinara. Time je Gavella stekao još veći ugled.

U Pragu je Gavella djelovao na sceni Narodnog kazališta u ukupno pet kazališnih sezona. Ovdje je u svim slučajevima nastupao u ulozi opernog redatelja. Niti jedna od šest priređenih opera nije dolazila s južnoslavenskih prostora. *Louisa* – priča mladosti, ljubavi i strasti, djelo francuskog autora Gustava Charpentiera, koja je imala premijeru 3. listopada 1932., probudila je »*pobunu i oduševljenje*«. ¹² Gavellina je izvedba u tadašnjem tisku bila vrednovana prilično oskudno: »...*režija Branka Gavelle jest umjerena*«. ¹³ Nakon što je opera *Knez Igor* bila uspješno priređena u Brnu, dolazi i u Prag. Kritika je posvetila ovom klasičnom djelu A. P. Borodina posebnu pozornost. Pozitivne je ocjene posebno dobio rad dirigenta Zdeněka Chalabale, dok je Gavellina režija bila označena kao »*živa*«. Dramatična opera u četiri čina *Moć sudbine* imala je premijeru na sceni Narodnog kazališta u Pragu 13. travnja 1937., a nakon toga dočekala je osam repri-za. I opera *O nevidljivom gradu Kitežu* prvo je bila predstavljena u Brnu, a tek kasnije u Pragu. Kritika je u ovom slučaju posebno naglasila rad dirigenta Zdeněka Chalabale: »...*u njegovoj je izvedbi Kitež u potpunosti*

¹² *Lidové noviny*, 5. 10. 1932., s. 9.

¹³ *Ibid.*

isijavao svoju mističnu gracioznost i ljepotu, odisao prirodnom snagom i svečanošću.«¹⁴ Priznanje je dobio i Gavella: »Uspjehu priredbe je u velikoj mjeri pridonio dr. Branko Gavella kao redatelj koji je zadivljujuće spojio u cjelinu goleme scene s nematerijalnim rezultatom. Ni njegov rad nije bio jednostavan na sceni gdje pored pjevačkog zbora solista nastupaju veliki ansambli pojačani zborom Radijojurnala...« Izvedbom Kiteža je Narodno kazalište napravilo veliki umjetnički čin koji je publika s oduševljenjem pozdravila.«¹⁵ Sljedeća opera je također doživjela veliki uspjeh, *Don Pasqualle* je bio na repertoaru gotovo četiri godine. U isto je vrijeme Straussova opera *Arijadna na Naksosu* bila dio programa Narodnog kazališta u Pragu samo jedan mjesec. Mada je u ovom slučaju po pitanju režije kritika bila pristupačna. Gavella se s praškom publikom oprostio 16. svibnja 1940., nakon pete izvedbe *Arijadne*.

U Čehoslovačku se Gavella vratio nakon ratne stanke ujesen 1945. godine, ali ne u Brno, nego u Bratislavu te kasnije u Ostravu. U Bratislavi je djelovao kao redatelj opere Slovačkog narodnog kazališta (u daljnjem tekstu SND) u sezoni 1945./46.¹⁶ Sljedeće sezone¹⁷ u SND-u je nastupao u ulozi redatelja – stalnog gosta. Prve poslijeratne godine su, u okviru bratislavske opere, povezane s eksperimentiranjem na području scenskog oblika zajedno s modernom scenografijom (redatelj Karel Jernek). Gavella se slovačkoj publici predstavio kroz operu Giacomina Puccinija *Tosca* 14. studenog 1945. U siječnju 1946. je priredio Janáčkovu *Janufu*¹⁸. U istoj je sezoni pripremio, već po treći put na području Čehoslovačke, povijesnu dramu *Boris Godunov*¹⁹; u ulozi redovnika Pimena se tada isticao poznati slovački glumac František Zvarík (1921. – 2008.). Još jedna inscenacija,

¹⁴ *Lidové noviny*, 24. 4. 1938., s. 9.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ U razdoblju 15. 8. 1945. – 15. 8. 1946.

¹⁷ U razdoblju 15. 8. 1946. – 15. 8. 1947.

¹⁸ Premijera: 26. 1. 1946.

¹⁹ Premijera: 20. 3. 1946.

koja je bila predstavljena pod Gavellinim ravnanjem kao u Brnu tako i u Bratislavi, opera je francuskog skladatelja Georgea Bizeta, *Carmen*²⁰. Svoje djelovanje na pozornici SND-a Gavella je završio tragičnom pričom ljubavi – operom *Piková dáma*²¹ Piotra Il'jiča Čajkovskog.

U Ostravi je Gavella djelovao kao stalni redatelj u sezoni 1946./1947. Ovdje je također režirao isključivo operne predstave. Za ostravske gledatelje priredio je ukupno četiri opere od kojih su tri reprezentirale češku kazališnu tradiciju. Gavellin boravak na sceni Narodnog moravsko-šleskog kazališta u Ostravi pripada najvjerojatnije najslavnijem razdoblju ostravske opere koje je bilo obilježeno vodstvom dirigenta Jaroslava Vogela.²² U svibnju 1946. Gavella je priredio operu Bedřicha Smetane *Libuše*.²³ Motiv radnje bila je legenda o kneginji Libuši. Opera je izvorno bila zamišljena kao krunidbena, ali zbog toga što do krunidbe cara Franje Josipa I. nije došlo, Libuša je bila prvi put priređena tijekom svečanog otvaranja Narodnog kazališta u Pragu i kasnije tijekom ponovnog otvaranja nakon razornog požara 18. studenog 1883. Drugu Smetaninu operu Gavella je predstavio u jesen iste godine. *Prodaná nevěsta*²⁴, komična opera u tri čina, pod ravnanjem B. Gavelle premijerno je prikazana 11. studenog 1946. I kasnije je Gavella ponudio gledateljima Narodnog moravsko-šleskog kazališta u Ostravi operu koja predstavlja trajni dio zlatnog fonda svjetske opere, u ovom slučaju govorimo o operi Antonína Dvořáka *Rusalka*²⁵. U knjizi *Postavy brněnského jeviště III*. (Osobnosti brnjanske pozornice)

²⁰ Premijera: 28. 6. 1946.

²¹ Premijera: 21. 12. 1946.

²² Vogel Jaroslav – češki dirigent, skladatelj i glazbeni teoretičar. Autor opera: *Maréja, Mistr Jíra, Jovana, Hiawatha* itd.

²³ Premijera: 11. 5. 1946., dirigent: Zdeněk Chalabala, scenografija: Zdeněk Rossmann, koreografija: Emerich Gabzdyl.

²⁴ Dirigent: Zdeněk Chalabala, scenografija: Vladimír Kristin, koreografija: Emerich Gabzdyl.

²⁵ Premijera: 22. 11. 1946., dirigent: Zdeněk Chalabala, scenografija: Vladimír Žedrinický, koreografija: Emerich Gabzdyl.

Gavellino je djelovanje u Ostravi karakterizirano riječima: »...*S pravom je bilo rečeno da je uzdigao operno umijeće ostravskog područja na razinu najboljih naših scena.*«²⁶ Zadnja operna inscenacija koju je Gavella u Ostravi režirao bio je Gounodov *Faust i Margareta*²⁷ koji istodobno zatvara Gavellino čehoslovačko kazališno poglavlje.

GAVELLOVO PŮSOBENÍ NA ČESKOSLOVENSKÉ DIVADELNÍ SCÉNĚ

A b s t r a c t

V meziválečném období zájem o jihoslovansku kulturu v Česko-slovensku zaznamenal velký narůst. Na československé scéně v tomto období působila řada jihoslovanských umělců, mezi nimi i Branko Gavella, který se československému publiku představil v roce 1931 v režii Fibichovy hry Šárka. V Brně působil Gavella cekem devět divadelních sezón. Přestože je Gavella v Chorvatsku, ale i ve světě, známý spíše jako činoherní režisér, v Československu proslul zejména jako režisér operní. Činoherní představení zde nastudoval pouze devětkrát, a to vždy na brněnské divadelní scéně. V Praze působil Gavella na scéně Národního divadla, a to celkem pět divadelních sezón. Ve všech případech zde vystupoval v roli operního režiséra. Největší úspěch u pražského publiku vzbudila opera *O nevidljivom gradu Kitežu*. Gavellino působení v Československu přerušila druhá světová válka, zpět sem se vrátil na podzim roku 1945, nikoliv však už do Brna, ale do Bratislavy. Krátce byl členem také ostravského divadla, kde se jeho československá kapitola uzavírá.

²⁶ Kolektiv autora: »Postavy brněnského jeviště III. 1884. – 1989.«, *Národní divadlo v Brně*, 1985.–1989., s. 333.

²⁷ Premijera: 28. 2. 1947., dirigent: František Jílek, scenografija: Vladimír Kristin, koreografija: Emerich Gabzdyl.